

FAZAKAS SÁNDOR, FERENCZ ÁRPÁD (SZERK.)

„Krisztusért járva követségben...”

Teológia – igehirdetés – egyházkormányzás.

Tanulmánykötet a 60 éves Bölcskei Gusztáv születésnapjára

Szerző: Fazakas Sándor, Ferencz Árpád (szerk.)

ISBN 978-963-8429-72-8

Kiadó: Debrecen, Debreceni Református Hittudományi Egyetem,
2012 (602 oldal)

Sorozat: Acta Theologica Debrecinensis 3

A Debreceni Református Hittudományi Egyetem 2012/13-as tanévének esemény- és programsorozatait rendhagyó megemlékezések gazdagítják. Immár száz éve, hogy a tiszántúli református egyházkerület és Debrecen városának iskolateremtő „mozgalma” eredményeképpen megszületett az 1912. évi 36. törvény, amellyel a magyar állam létrehozta a Debreceni Egyetemet. A Református Kollégium 2013-ban ünnepli fennállásának 475. éves évfordulóját. Ezen túlmenően a Hittudományi Egyetem a tanév kezdetén őszinte tisztelettel köszöntötte dr. Bölcskei Gusztáv püspök urat hatvanadik születésnapja alkalmából, püspöki szolgálatának tizenötödik esztendejében.

A jubiláns az egyetem Rendszeres Teológiai Tanszékének kettéválása után, 1988-ban kapott kinevezést az újonnan létrehozott Etikai és Egyházsociológiai Tanszékre, amelynek 1990-től tanszékvezető egyetemi tanára volt. Mindemellert még az egyetem dékánjaként, valamint a kollégium főigazgatójaként (1995–1997) is elévülhetetlen érdemeket szerzett. Dr. Bölcskei Gusztáv jelenleg

szünetelteti oktatói tevékenységét, ezért püspöksége a Hittudományi Egyetem közössége számára magában hordozza a „jelenlét és a hiányérzet valóságát” – olvasható Fekete Károly rektor úr rövid, mégis személyes hangvételi ajánlásában (11. old.). És bár egyetemi kollégái, valamint a teológiai ifjúság immár tizenöt éve nélküli oktatói munkáját, ugyanakkor, mint az intézmény fenntartója, Bölcskei Gusztáv az elmúlt tizenöt évben mégis lelkiismeretesen figyelemmel kísérte és segítette a Református Kollégium működését és nagy ívű fejlesztési törekvéseit. Nem véletlen tehát, hogy tanszékének munkatársai – az intézmény tanáraival karöltve –, kötelességüknek érezték, hogy egy rendkívül gazdag, impozáns tanulmánykötet összeállításával tisztelegjenek a püspök úr teológiai, igehirdetői és egyházkormányzói szolgálata előtt.

A könyv „Krisztusért járva követségben...” *Teológia – igehirdetés – egyházkormányzás. Tanulmánykötet a 60 éves Bölcskei Gusztáv születésnapjára* címmel jelent meg az egyetem szép és esztétikus *Acta Theologica Debrecinensis* könyvsorozatának harmadik kötete-

ként. A könyv tartalmát és felépítését tekintve kijelenthető: az alcím – *teológia – igehirdetés – egyházkormányzás* – már önmagában is kifejező, hiszen jól tükrözi a szerkesztők (Fazakas Sándor–Ferencz Árpád) azon teológiai-etikai meggyőződését, hogy a helyes igehirdetés, teológia és egyházkormányzás nélkül az Isten népe nem képes betölteni a feladatát és küldetését a világban. És valóban, az Ige hirdetése, illetve az „Ő akaratának való megfelelés teheti értelmessé, hitelessé és széppé a világot,” az egyetemi oktatói pálya különleges „lehetőséget nyújt az elmélyült teológiai tudományművelésre,” az egyházkormányzás pedig „a hitvallás és az élet, a tanítás és az egyházi rend egymásnak való megfeleltetésének” kihívásait tárja eléink (vö. Fazakas–Ferencz: Előszó, 14. old.).

A Magyar Televízió *Záróra* című műsorában (2008) arról kérdezték a jubilánst, hogy véleménye szerint a teológia tudományossága képes-e választ adni a hétköznapi élet gyakorlati kérdéseire. A püspök úr válaszában hangsúlyozta: „a teológia, bár úgy tűnik, hogy egy spekulatív tudomány [...], ha nem a gyakorlatot szolgálja, akkor nem tölti be hivatását. [...] Ezért mindenképpen olyan teológiai meggyőződésre, vezérlő elvre van szükség, amely egyenesen vezet el a hétköznapi kérdésekre való helyes etikai reflektálásra.” Ennek következtében nem meglepő, hogy a kötet szerzői – a

teológia tudományterületén tevékenykedő pályatársak, kollégák és egykori tanítványok – elsősorban arra törekedtek, hogy az „igehirdetés és tanítás számára alkalmazhatóvá tegyék a legújabb írásmagyarázati eredményeket, felelevenítsék a reformatori teológia legátütőbb felismeréseit és legjobb hagyományait, s mindezt igyekezzenek összefüggésbe hozni azzal a társadalmi környezettel, amelyben az Evangéliumot érthető és megtapasztalható módon kell közvetíteni” (vö. Fazakas–Ferencz: Előszó, 14. old.).

A kötet előszavát követően a jubiláns munkaterületéhez és érdeklődési köréhez kapcsolódó, többségében teológiai vonatkozású tanulmányokat a szerkesztők három nagyobb téma köré csoportosították, melyek a következők: „A műhely mélyéről. Tanulmányok a teológiai tudományművelés berkeiből és határterületeiről” (I. rész), „Az Evangélium kommunikációja. Igehirdetés, spirituális, lelkipásztori és nevelői szolgálat” (II. rész) és végezetül pedig az „Egyházkormányzás. Tanulmányok az egyházkormányzás, intézményvezetés, az alkalmazott teológia és az ökumené tárgyköreiből” (III. rész). Az első részben, az Ó- és Újszövetség iratainak értelmezése, kulturális és szövegekörnyezetük megértése, a biblikus kutatások, valamint a rendszeres teológiai tudományok (dogma-, hitvallás- és teológiatörténet, szociáletika) legújabb eredményei jelennek meg.

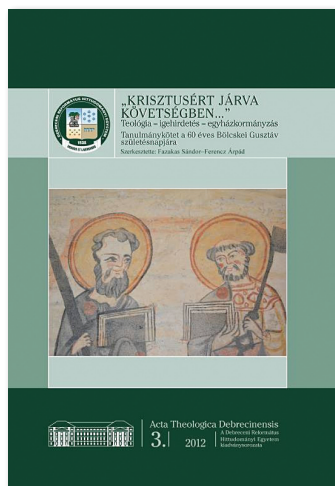
1 A kötet szerzői ábécérendben: Adorjáni Zoltán (Kolozsvár), Balla Péter (Budapest), Balog Margit (Debrecen), Baráth Béla Levente (Debrecen), Béres Tamás (Budapest), Bodó Sára (Debrecen), Buzogány Dezső (Kolozsvár), Enghy Sándor (Sárospatak), Fazakas Sándor (Debrecen), Fekete Károly (Debrecen), Ferencz Árpád (Debrecen), Frank Sawyer (Sárospatak), Füsti Molnár Szilveszter (Sárospatak), Gaál Botond (Debrecen), Gaál Izabella (Debrecen), Gaál Sándor (Debrecen), Geréb Zsolt (Kolozsvár), Hodossy-Takács Előd (Debrecen), Horsai Ede (Debrecen), Hörsik Richárd (Debrecen), Karasszon István (Budapest), Kodácsy Tamás (Budapest), Kókai-Nagy Viktor (Debrecen), Kovács Ábrahám (Debrecen), Kozma Zsolt (Budapest), Kustár Zoltán (Debrecen), Lenkeyné Semsey Klára (Debrecen), Marjovszky Tibor (Debrecen), Molnár János (Debrecen), Orosz Gábor Viktor (Budapest), Peres Imre (Debrecen), Reuss András (Budapest), Szabó Lajos (Budapest), Vladár Gábor (Pápa).

A második egység azonban már a keresztény prédikáció, a lelkesítő szolgálat és a gyülekezeti élet legaktuálisabb elméleti és gyakorlati kérdéseit tárgyalja. A könyv harmadik része pedig az egyházkormányzás mélyreható vizsgálatára törekszik, különös tekintettel az egyház külső és belső életére, valamint az egyházi szolgálat sokféleségére. Tény, hogy a recenzensnek – az ünnepi kötet rendkívül szerteágazó tartalma miatt – csaknem lehetetlen volna kitérni minden egyes „momentumra”, ezért a teljesség igénye nélkül, áttekintő jelleggel, bemutatja a kiadvány tanulmányait, összegezve a szerzők legfontosabb megállapításait.

A könyv első egységének (Tanulmányok a teológiai tudományművelés berkeiből és határterületeiről) gerincét a biblikus tudományokhoz kapcsolódó tanulmányok képezik.

A sors Kustár Zoltán *Főáram és különút az ószövetségi eszkatológiában. Az Ézs 2,2–5 magyarázata* című tanulmánya nyitja, amelyben a szerző feltárja Ézsaiás jóvendöléseinek „hallatlanul gazdag vonásait”, és a rendszeralkotás módszérének, valamint a szövegek egyedi, történet-kritikai vizsgálatának segítségével törekszik választ adni arra a kérdésre, hogy Ézsaiás próféciái miben különböznek pl. Ezékiel könyve, Deutero- és Tritó-Ézsaiás, Zakariás, vagy éppen Dániel könyvének látomásaitól. A tanulmány összefoglalásában a szerző hangsúlyozza, hogy a helyes vizsgálódás útja e két módszer között vezet: csakis „a közös és egyedi vonásokat egyaránt kiemelve

táruhat fel előttünk Isten igéjének gazdag, sokszínű, élő üzenete” (25. old.). A biblikus kutatásoknál maradván, Engyh Sándor *Az Ószövetség, az Újszövetség és más irodalmi források közös nyelve* című írásában a *Sárospataki Református Teológiai Akadémia tanára kimutatja, hogy a megnevezett iratoknak igenis van közös nyelve. „Az Ószövetség héber nyelve, a Jeruzsálemi és a Babiloni Talmud, valamint a Tosefta, s az Újszövetség héber fordítása számtalan ponton érintkezik”* (36. old.). A *Debreceni Református Hittudományi Egyetem Bibliai Teológiai és Vallástörténeti Tanszékének vezetője, Marjovszky Tibor írásában – Korhatáros kérügma, lilit, a sas, a szamar és a többiek* – egy zsidó midrás legújabb szövegkiadása alapján Jeremiás „vérfertőzését” vizsgálja, amikor is bemutatja Ben Szírá, azt a fiút, akit a próféta nem tudatosan saját leányával nemz (39. old.). Karasszon István *Cádókiták és főpapok* című írása röviddel a zsidó nép fogsága utáni időkbe kalauzolja el az olvasókat. Teszi mindezt azért, hogy bizonyítsa: „[a zsidók] közvetlenül a fogság után óriási erőfeszítéseket tesznek azért, hogy [...] bizonyítsák a cádókita főpapság származását, [hiszen] a poszt, amelyről szó van, most születik” (60. old.). Hodossy-Takács Előd tanulmányában – *Özveg, árva, jövevény. Az ókori izraeli társadalom periférikus szereplői* – pedig azt hangsúlyozza, hogy az „átlátható közösség, gazdasági egységként funkcionáló nagycsalád [...] nyújtották

a leghatásosabb védelmet a leginkább veszélyeztetettek (pl. özvegy, árva) számára” (74. old.). Az újszövetségi tudományok terén Balog Margit közzétett írásában, *Zsidó etikai elemek Pseudo-Phokylides költeményében*, a címben szereplő, intertestamentális korban megszületett költemény jelentőségét mutatja be, hiszen vizsgálhatók benne az újszövetségi parainézis műfajának előzményei, valamint a közös hagyományra visszavezethető tradíciók (77. old.). Peres Imre *A feltámadott Jézus teste* című, nagy lélegzetvételi írásában a Feltámadott testének a szentírők által rajzolt „képeit” kívánja logikusan rendezni, tudván, hogy „a feltámadás objektivitása a szubjektív hitbéli tapasztalatokkal egészül ki. Ezek (ir)relevanciája viszont olykor nem könnyíti, hanem inkább nehezíti a tudományos vizsgálódást” (126. old.). Balla Péter dolgozatában – *„Dicsőségről dicsőségre”. Hogyan használja Pál az Ószövetséget a 2 Korinthus 3-ban?* – arra tesz kísérletet, hogy értelmezze a 2Kor 3,18-ban található „dicsőségről dicsőségre” kifejezést úgy, hogy az egész fejezet kontextusában olvassa azt (141. old.). A biblikus tanulmányok sorát Lenkeyné Semsey Klára *Jézus írásmagyarázata az írásmagyarázat modellje* című írása zárja, amelyben „Klárika néni” hangsúlyozza, hogy Jézus az Ige lényegével, szellemével összhangban értelmezte az Írás minden részletét (161. old.). Fekete Károly rektor úr *A Heidelbergi Káté keresztségtana* című tanulmánya már átvezeti az olvasót a rendszeres teológia területére, ahol is az immár 450 éves Káté keresztséggel kapcsolatos aspektusai tárulnak fel, természetesen a consensus ecclesiae-re való törekvések égisze alatt. Kovács Ábrahám *Dogma és Hitvallás: Ecclesia semper reformari*

vagy transformari debet. A debreceni ortodoxia válasza a liberális teológiára című írása különleges betekintést enged a 18-19. századi magyar liberális teológia és a ortodoxia küzdelmeibe, amelynek veszélyeit Kovács így foglalta össze: „Úgy látszik, [...] a liberális teológusok a híres reformátori elvet – ecclesia semper reformari debet – a következőre cserélték: ecclesia semper transformari debet, azaz, hogy az egyházat nem szüntelenül megújítani, hanem szüntelenül megváltoztatni kell” (188. old.). Gaál Botond, a Debreceni Református Hittudományi Egyetem Dogmatika tanszékének professzora írásában, *A teológia mint „fölfelé nyitott” rendszer*, pedig kimutatja, hogy „a keresztyén teológia egy biblikusan felépített és Istentől a Krisztusban ajándékba kapott »fölfelé nyitott« rendszer” (220. old.). Béres Tamás *Az erényetika útkeresése és aktualitása* című dolgozatában az Újszövetségben megjelenő etikai tanítások sokféleségéről, illetve mégis egységes voltáról értekeznek, hiszen véleménye szerint a „Hegyi beszéd, a buzdítások és felszólítások normatív etikai igénye az Isten országáról szóló példabeszédek deskriptív etikai formáival együtt szerepel az Újszövetségben” (236. old.). A szégyent, mint fundamentálteológiai kategóriát vizsgálja Ferencz Árpád *Szégyen. Egy rendszeres teológiai elemzés a megbékélés kontextusában* című tanulmányában, melynek egyik legaktuálisabb üzenete, hogy a szégyen „nem politikai, de teológiai-etikai kategória és nem szabad elfelejtenünk arról, hogy erkölcsi ítéletalkotásainkban érelemerként fontos szerepet játszik” (252. old.). Kierkegaard életének és tudományos elméleteinek mélyreható ismeretéről tanúskodik Frank Sawyer *Kierkegaard. Zászló a változás szelében* című írása,

amelynek nívumát a szerző által összeállított Kierkegaard-i fogalomszótár jelenti. Füstli-Molnár Szilveszter írásában, *Nézőpont korunk liminális krízisének megértése...*, pedig azt a gondolatot bocsátja útjára, hogy korunk modernizációs folyamataiban a vallások számottevő változáson esnek át, de „itt elsősorban nem csupán az intézményesült rendszert érő kihívásokra kell gondolnunk, hanem a vallás tartalmi transzformációjára is” (280. old.).

Az ünnepi kötet második részének (Az Evangélium kommunikációja. Igehirdetés, spirituális, lelkipásztori és nevelői szolgálat) első tanulmányában, *A megszólaltatott igehirdetés lehetősége és felelőssége*, Gaál Sándor arra törekszik, hogy „meghatározza az igehirdető helyzetét”. Írásában G. J. Dingemans gondolatát idézve kijelenti: „A lelkipásztor, mint igehallgató, az igehallgatók között», aki mintegy lehallgatja a hagyomány üzenetét, és az abban rejlő hittapasztalatot” (290. old.). Ezt követően Kodácsy Tamás *A kérdés homiletikáját* mutatja be. Véleménye szerint a kérdés teológiai aktusa hasonlatos egy mezsgyéhez, amely korántsem elválasztja, hanem sokkal inkább összeköti a tanulni vágyókat, tehát a mezsgye egy olyan találkozási pont, amely kitűnő lehetőséget ad a kérdések feltevésére, valamint „a tudás megszerzésére” (297. old.). Bodó Sára *Lelkipásztori hivatás és spiritualitás* című tanulmánya első részében a lelkipásztori szolgálat legfontosabb elméleti kérdéseit vizsgálva kijelenti, hogy a lelkész nemcsak a spiritualitás letéteményese, de egyben közvetítője is! A dolgozat jelentőségét egy, a második részben található, a lelkipásztorok hivatásszemléletére vonatkozó kutatás statisztikájának ismertetése adja. A szerző egyik legfontosabb végkövet-

keztetése, hogy a kérdőívek szerint „a lelkipásztorok közül a hivatásuk gyakorlásában, spiritualitásuk gondozásában sokan szeretnének egymásra támaszkodni, hitüket, küldetésüket kollegiális közösségben is megélni” (319. old.). Bodó Sára tanulmányához szépen kapcsolódik Szabó Lajos *A gyülekezet spiritualitása. A „finomhangolás” művészete az egyházban* című tanulmánya. Ismét a spiritualitásról, méghozzá a gyülekezet spiritualitásáról van szó, melynek feltételeit a szerző az „együtt létezés”, a „megfelelő atmoszféra”, valamint a „milió” kulcsfogalmai köré csoportosítja. Horsai Ede *A hitfejlődés mint értelemkeresés Fowler elméletében* című írásában röviden bemutatja James Fowler életét, tudományos pályafutását és hitértelmezését, ezt követően pedig felvázolja a hit és az identitás három fowleri alaptípusát (politeista, henoteisztikus és radikális monoteista). Horsai, Fowler nyomán, hangsúlyozza, hogy „egyik hitfejlődési fokozat sem magasabb a másikonál, mert a Szenthez való közelség és kapcsolat nem a fokozattól függ. [...] Fowler elméletének lényege az, hogy meg tudja mutatni, az emberek milyen módon hisznek” (345. old.). Adorjáni Zoltán *A mezőiségi lélek* című tanulmánya különleges olvasmány, amely feltárja e szűkebb tájegység lakóinak belső lelki világát: a mezőiségi emberben „még mindig él, hogy az egyén helye a közösségben van, [...] amely irányában kötelezettségei vannak” (358. old.).

A könyv harmadik, egyben utolsó egységének (Egyházkormányzás. Tanulmányok az egyházkormányzás, intézményvezetés, az alkalmazott teológia és az ökumené tárgyköreiből) nyitó tanulmányában, *Az egyház építése a szolgálatok által az Efézus 4,7–16 tükreben*, Geréb Zsolt arra a kérdésre kere-

si a választ, hogy az Efézusi levél írója, mint a Pál apostol iskolájához tartozó szerző hogyan és mennyiben őrizte meg az apostol által képviselt modellt az egyházi szolgálatokról, illetve milyen mértékben tért el attól, „miközben előremutatott egy későbbi kor gyakorlatára” (359. old.). A szerző következtetései szerint az Efézusi levél írója a tisztségek karizmatikus jellegét emelte ki, és nem pedig azok jogi hitelességét, valamint a „gyülekezet építését nemcsak a vezetők végzik, hanem a gyülekezet minden tagja” (374. old.). Kókai Nagy Viktor *Pneumatikus egyházvezetés* című tanulmányában az őskeresztyénség kétféle gyülekezetirányítási formája (pneumatikus és presbiteri) közül a pneumatikus egyházkormányzati módot vizsgálja. Kókai cikkének alapintenciója annak felmutatása, hogy „milyen hatást gyakorolt a páli gyülekezetek pneumatikus irányítására az a tény, hogy Pál missziójának fókuszában a pogányság állt, [...] illetve miképpen juthatunk el odáig, hogy később mégiscsak az ezekre a közösségekre korábban nem jellemző presbiteri kormányzás terjed el” (377. old.). A szerző írásának első részében röviden áttekinti a két irányítási forma történetét, majd anélkül, hogy kijátszaná az egyik irányítási formát a másik ellen kijelenti, hogy „az Isten Lelke intelligens, [hiszen] Ő tudja a legjobban, egy adott közösségben mire van szükség ahhoz, hogy az a közösség Istennek tetsző módon töltse be küldetését” (394. old.).

Vladár Gábor *Ordo Doctorum. A tanítói tiszt Kálvin ekkleziológiájában* című értekezésében bemutatja, hogy a genfi reformátor sokszínű írott hagyatékában miként vélekedett az egyházi tisztségekről, különös tekintettel a tanítói (doctores) tisztségre. Vladár tanulmányában először Kálvin főművét, az

Institutiót vizsgálja, majd ez után fordul a reformátor újszövetségi kommentárjai felé. Kutatásainak középpontjába Kálvin Ef 4,11–14-hez fűzött igemagyarázatait állítja, pontos fordítást adva az olvasónak. Érti Kálvint! Cikke végén a szerző kiemeli, a különböző egyházi tisztségekkel járó többletfeladatoktól eltekintve, a négy „kálvini” tisztség (lelkipásztori, tanítói, presbiteri és diakónusi) „nem áll egymással alá- és fölérendeltségben, hanem egymás mellé vannak rendelve” (414. old.). Buzogány Dezső írása, *Egyházi tisztségek és intézmények közös jogosítványa*, szorosan kapcsolódik Vladár Gábor tanulmányához, melynek folytatásaként is értelmezhető, hiszen mélyrehatóan vizsgálja a hazai református egyházkormányzati és egyházfegyelmi intézmények 16. századi (át)alakulását, amelyben Méliusz Péter kiemelkedő munkássága hozott paradigmaváltást (428. old.). És bár Kozma Zsolt *Szolgálat és hatalom. Kormányzás a magyar református egyházban* című írása is az egyházkormányzás, valamint az egyházi tisztségek vizsgálatához köthető, Kozma mégsem áll meg a presbiteri rendszer 16. századi kálvini értelmezésénél, hiszen újabb kori kitekintéssel is él. Véleménye szerint Magyar református egyházunk kormányzását az utolsó száz évben megannyi kritika érte, cikke azonban „nem annyira kritikának, mint inkább ösztönzésnek tekinthető,” annak érdekében, hogy „a Szentírás és a hitvallások útmutatásával elinduljunk egy új egyházkormányzati mód felé” (443. old.).

Fazakas Sándor tanulmányában, *Az egyház nevében? A reprezentáció történelmi változásai és jelenkori kérdései*, először azt a kérdéskört tisztázza, hogy valójában mit is jelent az egyház képvisellete, majd szót ejt a reprezentáció

kritériumairól, az egyházvezetői tisztesség, illetve egyházkormányzati funkció betöltésének feltételeiről, és arról, hogy milyen feltételek szükségesek az egyház véleményének érvényesítéséhez a modern társadalmi, gazdasági és szociális körülmények közepette. Fazakas szerint az egyház reprezentációja az ígéhirdetéssel hozható a legszorosabb összefüggésbe, ahhoz kötött, hiszen csak a „felelős ígéhirdetés mutathatja fel, hogy az Evangéliumnak van üzenete az állam, a társadalom, a politika, a kultúra és ezek intézményei számára: az hogy egyikük sem lehet abszolút érvényű” (468. old.).

Baráth Béla Levente egyháztörténéző *Tiszántúli szemmel... Kiss Áron emlékeztetője az 1848. szeptemberi miniszteri értekezlethez kapcsolódó egyházi tanácskozásokról* című tanulmányának gerincét egy összefoglaló feljegyzés közreadása jelenti. A dokumentum azokról az 1848. augusztus 25-e és szeptember 7-e között a fővárosban zajló tanácskozásokról számol be, amelyek a magyar állam és a protestáns egyházak kapcsolatát kívánták rendezni. A forrásszöveget a szerző történeti bevezetéssel látta el. Baráth Béla cikkét Hörcsik Richárd *Makkai László és Sárospatak. Adatok Makkai László első „egyházi szolgálatahoz”* című tanulmánya követi, amely Makkai rendkívül gazdag életútjának egyik legfontosabb állomását, a „sárospataki éveket” (1949–1951), mutatja be. A szerző Makkai Lászlót egy olyan kivételes egyéniségnek, polihisztornak tekinti, aki nemcsak a történelemtudomány, hanem a gazdaság-, a társadalom-, a technika- és a művészettörténet világában is egyaránt kiismerte magát. És bár Hörcsik Richárd meggyőződése szerint Makkai „ízg-vérig” historikus volt, „sárospataki éveit” alatt azonban el-

kötelezte magát a gyülekezetépítés mellett is, ezért rendkívüli erőfeszítéseket tett egy gyülekezeti-munkásképző intézet létrehozása érdekében. Azonban „a Sárospataki Kollégium Teológiai Akadémiájának megszüntetésével a kommunizmus alatti református egyház egyik önvédelmi fegyvere is semmivé lett: úgymint a Makkai és a pataki kollégium belmissziós, gyülekezeti-munkásképző ragyogó terve [...] Mindezek ellenére Makkai László működése kitörölhetetlen nyomot hagyott a Kollégium történetében” (508., 512. old.).

Az egyháztörténeti vonatkozású tanulmányok – sajnálatos bár, de – legidősebbike, Molnár János *Az ügynök mint nélkülözhetetlen láncszem a kommunista terror hálózatában* című értekezése, amelyben Molnár határozottan különbséget tesz a totalitárius államok titkosrendőrségének ügynökei, és a politikai titkosrendőrségek ügynökei között: „az előbbit alaposan kiképezték, az utóbbi néhányszor kapott csak alkalmi kiképzést. Az előbbi pénzért dolgozik. Az utóbbit is díjazták időnként kisebb összegekkel, de hivatalosan hazafinak tekintik” (516. old.). Ezt követően a szerző bemutatja az ügynökök rendszerének működését, majd pedig a különböző ügynök-típusokat.

Reuss András tanulmányának címe már önmagában is beszédes: *Az egyetlen vagy az egyik. A megigazulás mint az egyházi tanítás és gyakorlat elengedhetetlen kritériuma*. Reuss cikkének kérdésfelvetése az Augsburgban 1999. október 31-én aláírt evangélikus–római katolikus *Közös Nyilatkozat a megigazulásról* című dokumentumhoz kapcsolódik. Írásában a „differenciált konszenzus” fogalmának tisztázásával arra törekszik, hogy feltárja: mit jelent a *Közös Nyilatkozat* szövegében kifejezett

„egyértékes” az ugyanitt megfogalmazott „különbözőségek” tekintetében. A szerző nemcsak a megigazulás római katolicizmuson és lutheranizmuson belüli problémáját „mérlegeli”, hanem kitekintéssel él a protestantizmus felé is, majd a kérdés lényegi mondanivalóját keresi a megigazulás modern megfogalmazásaiban. Orosz Gábor Viktor írásában, *Erkölcsei értékek diakóniája. Egyházak Európáért Európában című kiadvány magyar szemmel*, mélyrehatóan vizsgálja az EEK dokumentumának legfőbb sajátosságait és üzeneteit, majd tanulmánya végén az alábbi figyelemreméltó kijelentést teszi: „egyházaink erkölcsi kommunikációjának az univerzális nyitottság felé kell tartania,” hiszen többségében a Szentírásnak olyan „értékeiről van szó, amelyek az európai társadalom közös értékei, ezért transzpartikuláris szerepük van” (559. old.).

Végezetül pedig Gaál Izabella *A Debreceni Református Kollégium Gimnáziuma Dóczy Gedeon Tagintézmények kialakulása és továbbfejlődésének írása (1993–2002)* című gondos, nagy

lélegzetvételi dolgozata egy olyan összetett szervezetpszichológiai feladat megoldására, illetve bemutatására törekszik, hogy „miként alakul újjá egy egykori intézményi szervezet, és milyen szempontok szerint fejlődik ki az új intézmény szervezeti kultúrája” (561. old.). A szerző a Dóczy-gimnázium felépítésével és működéssel kapcsolatban a keresztyén pedagógia égisze alatt tisztázza a „szervezet”, a „szervezeti kultúra”, valamint a „szervezeti célok” fogalmait.

Összefoglalóan tehát kijelenthető, hogy a tanulmányokat olvasva világossá válik: a teológiai tudományok legfontosabb színtere elsősorban az a kulturális környezet, amelyben élünk, s amely alapvetően befolyásolja vallásos-társadalmi reakcióinkat. Ebben nyújt felbecsülhetetlen segítséget ez a gyűjteményes kötet, amely – a magasan kvalifikált tudományosság igényessége mellett – kitűnő teológiai-etikai tájékozódási és viszonyítási pontot kínál a magyar református teológia iránt érdeklődők számára.

Magyar Balázs Dávid